1. melléklet a 114/2013. (IV. 16.) Korm. rendelethez

Javaslat a
„Kisszékely környéki erdők”
[települési/tájegységi/megyei/külhoni magyarság] értéktárba történő felvételéhez

Készítette:
Dr. Horváth András és Kováts László
Kisszékelyi Kulturális Egyesület

…….

Kisszékely, 2014. december 29.

(P. H.)

I.
A JAVASLATTEVŐ ADATAI

1. A javaslatot benyújtó (személy/intézmény/szervezet/vállalkozás) neve:
   Kisszékelyi Kulturális Egyesület, 7082 Kisszékely, Szabadság u. 409.

2. A javaslatot benyújtó személy vagy a kapcsolattartó személy adatai:
   Név: Dr. Horváth András
   Levelezési cím: 7082 Kisszékely, Szabadság u. 125.
   Telefonszám: 06-30-432-8244
   E-mail cím: horvath.andras@okologia.mta.hu

II.
A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI

1. A nemzeti érték megnevezése
   Kisszékely környéki erdők

2. A nemzeti érték szakterületenkénti kategóriák szerinti besorolása

☐ agrár- és élelmiszergazdaság	☐ egészség és életmód	☐ épített környezet
☐ ipari és műszaki megoldások	☐ kulturális örökség	☐ sport
☒ természeti környezet	☐ turizmus és vendéglátás	

3. A nemzeti érték fellelhetőségének helye
   Kisszékely és környéke: a *Kisszékelyi-* és a *Nagyszékelyi-erdő* (Kisszékely, Nagyszékely, Simontornya, Tolnanémedi, Pálfa és Pincehely közigazgatási területe).

4. Értéktár megnevezése, amelybe a nemzeti érték felvételét kezdeményezik

☐ települési	☐ tájegységi	☒ megyei	☐ külhoni magyarság

5. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása

A Kisszékelyről és környékéről a XVIII. és a XIX. században készített térképeken egyaránt szembetűnik, hogy a települést már abban az időben is *nagy kiterjedésű erdők* vették körül, amelyek az egykori *természetes növényzetet* képviselték (1.1. és 1.2. melléklet). A Kisszékely környéki erdőtakaró azóta is folyamatosan fennáll, s bár az eredeti erdőtípusokat néhol faültetvényekre cserélték, a település környékét mind a mai napig ***természetközeli erdők*** borítják (1.3. melléklet). Kisszékely egyik legfontosabb természeti örökségét éppen ezért a táj képét egykor is és ma is meghatározó erdőség, az évszázadokon keresztül folyamatos erdőtakaró jelenti, amely egyben *a Tolnai-dombság egyik legértékesebb erdőtömbje*.

Kisszékely a ***Tolnai-dombság*** kistájcsoportban, azon belül a ***Tolnai-Hegyhát*** kistájban foglal helyet. A *Tolnai-Hegyhát* északi, a környezetétől jól elkülönülő része a ***Kisszékelyi-dombság***. E dombvidéket északon a Sió határolja, azon túl a Mezőföld löszplatója húzódik, kelet felé a Sió és a Sárvíz széles völgyébe simul be, nyugaton pedig a Kapos választja el Külső-Somogytól. A *Kisszékelyi-dombság* völgyekkel erősen felszabdalt dombvidék. A dombhátak jelentős része északnyugat-délkelet irányban húzódik, így a hátak és völgyek szinte párhuzamos rendszere alakult ki. Kisszékely közigazgatási területe csaknem teljes egészében a *Kisszékelyi-patak* vízgyűjtő területére esik. A patakvölgy két oldalán egy-egy

nagy erdőtömb foglal helyet, északra a ***Kisszékelyi-erdő***, nyugatra a ***Nagyszékelyi-erdő*** (1.4. melléklet).

A *Tolnai-Hegyhátat* borító lösztakarón a tájegység keleti felében többnyire *csernozjom talajok*, nyugati felében viszont *barna erdőtalajok* fejlődtek ki. Ennek megfelelően jött létre a természetes növényzet is: míg a tájegység keleti részének lejtőit ***lösz erdőssztyepp*** borította, addig nyugati részén már az ***erdőzóna*** cseres-tölgyesei jelentik a klímazonális vegetációt. A tájegység növényföldrajzi szempontból tehát különleges helyzetben van, mert a kelet-európai és ázsiai térségre jellemző erdőssztyepp, illetve az Európa nyugati és középső részében kialakult erdőzóna itt találkozik, itt jött létre e *két nagy növényzeti öv egyik átmeneti területe*. Ilyen átmeneti növényföldrajzi helyzetben erőteljessé válik a domborzat növényzetet befolyásoló hatása. A dombság lejtőinek kitettsége, lejtőszöge és magassági elhelyezkedése erősen módosítja a növényzet általános képét, emiatt a tájegység területén a két növényzeti zónára jellemző növénytársulások mozaikosan egymásba ékelődtek. Ennek következtében itt egymás közelében élnek a füves pusztákra és a zárt erdőkre jellemző élőlények – növények és állatok egyaránt.

A ***lösz sztyepprétek*** *(Salvio – Festucetum rupicolae)* a Mezőföld felé közeledve egyre nagyobb kiterjedésben jelennek meg. Így például a *Tolnai-hegyhát* pereméhez közel húzódó *Hamarászó-völgyben* lösztölgyes állományfoltok és a löszgyepek *mozaikja* figyelhető meg (1.5. melléklet). A völgy délnyugatra néző lejtőire *xerofil löszgyep*, északkeleti kitettségben *xeromezofil löszgyep* jellemző (Horváth 2010). A Kiszékelyi-dombság belseje felé már egyre töredékesebb (fragmentáltabb) löszvegetációt a ***nyílt lösztölgyesek*** *(Aceri tatarici – Quercetum)* állományai képviselik (Kevey 2012, Kevey et al. 2012). Ezek az erdők a délies kitettségű meredek lejtőkön és a dombéleken tenyésznek, kis tisztások tarkítják őket, alacsony fákból állnak, állományalkotó a molyhos tölgy (1.6. melléklet, címlapkép). A zárt erdők közé ékelt pusztai tölgyesek tisztásai a löszgyepeket idézik, számos jellemző pusztai növénnyel (1.7. melléklet, Horváth 2012, 2014).

Az erdőssztyepp növényzet jellemző fajai a nyílt lösztölgyes állományain és tisztásain kívül szórványosan máshol is megjelennek, pl. a dombtetők erdeinek útszéli mezsgyéin, nyiladékok szélén, irtások helyén létrejött gyepekben és cserjésekben, vagy éppen idős parlagokon. A lösz erdőssztyepp erdők *szubmediterrán jelleggel* rendelkeznek, amire a *virágos kőris* magas arányán kívül a *késeiperje* által alkotott tisztások is utalnak (Horváth 2014). A szubmediterrán jelleg a löszgyepek flórájában is megfigyelhető (Horváth 2002, Tóth – Csiky 2008).

A Kiszékelyi-dombság magassága 200–250 méter, így ***cseres-tölgyes*** *(Potentillo micranthae – Quercetum dalechampii)* borítja a széles hátakat, lankás lejtőket, a magasan fekvő, sekély völgyeket (1.8. és 1.9. melléklet, Kevey 2012). Az árnyas, mély völgyekben és északra néző völgyoldalakon a hűvösebb klímához és üdébb talajokhoz alkalmazkodott ***gyertyános-tölgyesek*** élnek (*Asperulo taurinae – Carpinetum*, 1.10., 1.11. és 1.12. melléklet), melyek szubmediterrán jellege itt már alig észlelhető (Kevey 2012). A nyílt lösztölgyesek és a zárt gyertyános-tölgyesek közötti átmenetet képviseli a ***zárt lösztölgyes*** *(Pulmonario mollis – Quercetum roboris)*, amelynek szép állományai találhatók a Kisszékely környéki erdőkben (Kevey 2012, Kevey et al. 2012).

A patakokat egykor a mainál valószínűleg nagyobb kiterjedésben kísérték égerligetek (*Carici pendulae – Alnetum*, Kevey 2012). Állományaik mára összezsugorodtak, de pl. a kisszékelyi *Vadkerti-patak* völgyében még fellelhetők (1.12. melléklet).

6. Indoklás az értéktárba történő felvétel mellett

Bár a *Tolnai-hegyhát* jelentős részét erdők fedik, a tájegységen belül a ***Kisszékely környéki erdők***: a ***Kisszékelyi-erdő*** és a ***Nagyszékelyi-erdő*** őrzi leginkább az egykori erdőtípusokat, itt a legváltozatosabb és a leginkább természetközeli az erdők megjelenése (Horváth 2014). Ez

azért alakulhatott így, mert a *Kisszékelyi-dombság* erdőtakarója az elmúlt századok során mindvégig megvolt (vö. 1.1., 1.2. és 1.3. melléklet), és az erdőtípusok erdészeti felújítása is legtöbbször az eredeti fafajokkal történt. A dombhátakon és a lankás lejtőkön ***cseres-tölgyesek***, a völgyekben ***gyertyános-tölgyesek***, a patakok mentén ***égerligetek***, a dombéleken pedig *lösztölgyes erdők* éltek egykor is, és jellemzőek mind a mai napig. A felsorolt erdőtípusok növény- és állatfajokban rendkívül fajgazdagok, amit több, a területen folytatott tudományos kutatás is igazol (vö. Horváth 2012, 2014, Kevey 2012, Kevey et al. 2012, Pillich 1914, 1930, Szita et al. 2014).

Az erdőzóna jellegzetes erdőtípusai (*cseres-tölgyesek*, *gyertyános-tölgyesek*, *égerligetek*) mellett különösen nagy értéket képviselnek a ***nyílt*** és a ***zárt lösztölgyes erdők***. A tisztásokkal tarkított lösztölgyes erdő maradvány állományai az *erdőspuszta* képviselői, amely hazánkban éri el elterjedésének nyugati határát. Mivel a lösztölgyes mára már jelentős mértékben visszaszorult, a Kisszékely környékén még több helyen előforduló állományai ezért nemcsak tájegységi, de megyei, sőt Kárpát-medencei viszonylatban is kiemelkedő értéket képviselnek (Horváth 2012, 2014, 2014b, Kevey et al. 2012).

A kisszékely környéki erdők flórája igen gazdag, ami a terület átmeneti növényföldrajzi helyzetének és a különböző növénytársulások meglétének köszönhető. Mivel az erdők zöme természetközeli állapotú, ezért a ritka növényfajokból is számos megtalálható. A területen eddig ***20 védett növényfaj*** került elő, ezek az alábbiak: *tavaszi héric, konkoly, szennyes ínfű, törpemandula, kék atracél, Sadler-imola, fehér madársisak, nagy ezerjófű, apró nőszirom, magyar zergevirág, hangyabogáncs, turbánliliom, borzas len, bíboros kosbor, tarka kosbor, macskahere, sugaras zsoltina, hegyi árvalányhaj, erdei borkóró, pusztai meténg*.

A környék ***ízeltlábú faunájának*** sokszínűségére már a XX. század elején íródott zoológiai tanulmány is felhívta a figyelmet (Pillich 1914). Ebben a könyvben a szerző közel nyolcszáz lepke-, kétezer bogár-, nyolcszáz légy, kétszáz pókfajt sorol fel. A Pillich Ferenc által megfigyelt fajok száma összesen több, mint 4000 volt. Száz évvel e megjelent munka után egy ismételt zoológiai felmérés során újabb fajok kerültek elő. Így jelenleg a Simontornya környékén előforduló állatok közül *5426 ízeltlábú fajról* van tudomásunk (Szita et al. 2014). Ezek egy része nem az erdőkben él, de a gyűjtőhelyek zöme egykor is és a megismételt felmérés során is a Kisszékely környéki erdőkben lett kijelölve.

A rovarok közül gyakori a *nagy szarvasbogár*, a *kis szarvasbogár*, az *orrszarvú bogár*, a *kis hőscincér*, ritka a *nagy hőscincér*. Megtalálható a *havasi cincér*, az *aranyos bábrabló*, a *bőrfutrinka*, továbbá a *ligeti-* és a *ragyás futrinka* is. A nappali lepkék közül előfordul a védett *nagy tűzlepke*, az *atalanta lepke*, a *nagy rókalepke*, a *kis apollólepke* és a *nappali pávaszem* (Kováts 2014). Az elmúlt években a Kisszékelyi-dombságban is előkerült hazánk és Európa egyik legritkább rovarfaja, a *fűrészlábú szöcske* (Kováts 2012).

Az élőhelyek sokféleségének köszönhetően a ***gerinces állatok*** számos jellegzetes és ritka faja is előfordul a területen. A ***védett állatok*** közül a területen eddig összesen ***7 kétéltű***, ***6 hüllő***, ***112 madár*** és ***31 emlős*** került elő. Ezen kívül bizonyított ***21 fokozottan védett madár*** és ***2 fokozottan védett emlősállat*** jelenléte.

Az erdőben megtaláljuk az *erdei békát* és a *barna ásóbékát*. A patakok mentén előfordul a *vöröshasú unka*, a *zöld levelibéka*, a tavak környékén a *tavi béka*, a *kis tavi béka* és a *kecskebéka*. A hüllők közül az erdei tisztásokon sokfelé él a *fürge gyík* és a *zöld gyík*. Az erdőkben előfordul a *rézsikló*, az *erdei sikló* és a *lábatlan gyík*. A madarak közül a zárt, idős tölgyerdők kiemelkedő értéke a ritka *békászó sas*. Ezekben az erdőkben még költ a *darázsölyv*, a *barna kánya* és a *réti sas*. Az elmúlt években egyre több költési időben történő megfigyelése van a *parlagi sasnak* és a *törpesasnak*. Az idős erdők madara, a rejtett életmódot folytató, fokozottan védett *fekete gólya*. Jellemző faja az erdőknek a *holló*, az *erdei szalonka*, a *kék galamb*, a *fekete harkály*, a *zöld küllő*, a *nagy-* illetve a *kis tarkaharkály*, ritka a *közép tarkaharkály*. Előfordul a *macskabagoly*, az *erdei fülesbagoly*, az énekes madarak közül a *kormos légykapó*, a *csuszka* és a *rövidkarmú fakúsz*, a *széncinege*, a *kék cinege*, a *barátcinege*,

az *erdei pinty*, a *vörösbegy*, a *barátposzáta*, az *énekes rigó*, a *léprigó*, a *csilp-csalp füzike*, a *sisegő füzike*. Az erdőszélek madara az *erdei pacsirta*, a *karvaly*-, a *kis*-, és a *mezei poszáta*, a *tövisszúró gébics* és az *erdei pityer*. A terület gazdag emlősfaunája tovább színesíti a kisszékely környéki erdők állatvilágát. Gyakori az *erdei pocok*, az *erdei egér*, az *erdei cickány*, a *nagy pele*, a *mogyorós pele* és a mókus. A Kisszékelyi-dombság még megmaradt természetközeli öreg tölgyerdői kiváló élőhelyeket biztosítanak az odúlakó denevérek számára. A célzott vizsgálatok kimutatták, hogy a területen még jelentős állománya él a *korai denevérnek*, a *törpe denevérnek*, és a *barna hosszúfülű denevérnek*. Előkerült egy fokozottan védett faj is, a *nyugati piszedenevér*. Jellemző állat a *menyét*, a *nyest*, a *borz*, gyakori a *róka*, de megjelent az *aranysakál* is. A vadászható emlősfajok közül a *vaddisznó*, a *gímszarvas*, a *dámszarvas* és az *őz* fordul elő.

7. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források)

Horváth A. 2002: A mezőföldi löszvegetáció términtázati szerveződése (Synbiologica Hungarica 5.). – Scientia Kiadó, Budapest. 174 pp.

Horváth A. 2012: A Tolnai-dombság löszvegetációja. – Előadás. V. Dél Dunántúl Zöld Szigetei – Konferencia a Tolnai-dombságért. Lengyel-Annafürdő, 2012. október 18. Az előadások összefoglalói (szerk.: Nagy G.): p. 6.

Horváth A. 2014: Kisszékely környékének növénytakarója. – In: A kisszékelyi táj varázsa (szerk.: Horváth A.) Kisszékelyi Kulturális Egyesület, Kisszékely. pp. 12-25.

Horváth A. 2014b: Simontornya környékének növényvilága. – In: Simontornya ízeltlábúi. In memoriam Pillich Ferenc (szerk.: Szita, É. – Fetykó, K. – Kovács, T. – Horváth, A.). Magyar Biodiverzitás-Kutató Társaság, Budapest. pp. 11-23.

Kevey B. 2012: A Tolnai–dombság erdőtársulásai. – Előadás. V. Dél Dunántúl Zöld Szigetei – Konferencia a Tolnai-dombságért. Lengyel-Annafürdő, 2012. október 18. Az előadások összefoglalói (szerk.: Nagy G.): p. 2.

Kevey B. – Horváth A. – Lendvai G. 2012: A Mezőföld és peremvidékének zárt lösztölgyesei (Pulmonario mollis – Quercetum roboris Kevey 2008). – Előadás. Aktuális Flóra- és Vegetációkutatás a Kárpát-medencében IX. konferencia, Gödöllő, 2012. február 24-26. Összefoglaló: Kitaibelia 17(1): p. 33.

Kováts L. 2012: Fűrészlábú szöcske (Saga pedo Pallas, 1771) a Tolnai-dombságban. – Előadás. V. Dél Dunántúl Zöld Szigetei – Konferencia a Tolnai-dombságért. Lengyel-Annafürdő, 2012. október 18. Az előadások összefoglalói (szerk.: Nagy G.). pp. 12.

Kováts L. 2014: A Kisszékelyi-dombság állatvilága. – In: A kisszékelyi táj varázsa (szerk.: Horváth A.) Kisszékelyi Kulturális Egyesület, Kisszékely. pp. 12-25.

Pillich F. 1914: Aus der Artropodenwelt Simontornya's. Ein monographischer Beitrag – Simontornya. 171 pp.

Pillich F. 1930: Simontornya és környékének flórája. – Kézirat, Budapest. 74 pp.

Szita É. – Fetykó K. – Kovács T. – Horváth A. (szerk.) 2014: Simontornya ízeltlábúi. In memoriam Pillich Ferenc. – Magyar Biodiverzitás-Kutató Társaság, Budapest. 198 pp.

Tóth I. Zs. – Csiky J. 2008: Tolnai-hegyhát. – In: Magyarország földrajzi kistájainak növényzete (szerk.: Király G., Molnár Zs., Bölöni J., Csiky J., Vojtkó A.). MTA ÖBKI, Vácrátót. p. 132.

8. A nemzeti érték hivatalos weboldalának címe:
http://www.kke-kisszekely.hu/kisszekely-termeszeti-oroksege-2-resz/

III.
MELLÉKLETEK

1. Az értéktárba felvételre javasolt nemzeti érték fényképe vagy audiovizuális-dokumentációja.

1.1. A Tolnai-hegyhát északi részének térképe az I. Katonai Felmérés térképszelvényein, az 1780-as évekből. Kisszékely a kép közepén látható, összefüggő erdőség vette körül.

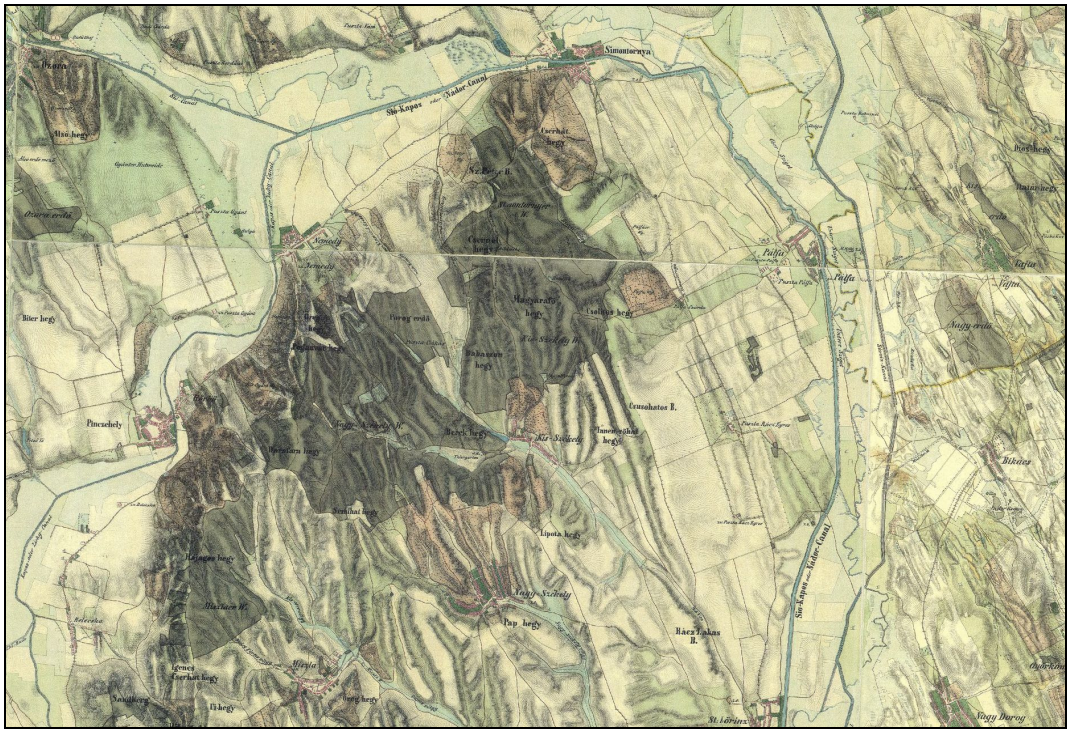

1.2. A Tolnai-hegyhát északi részének térképe a II. Katonai Felmérés térképszelvényén. A térkép 1858-ban készült, Kisszékelyt ebben az időben is összefüggő erdőség övezte.

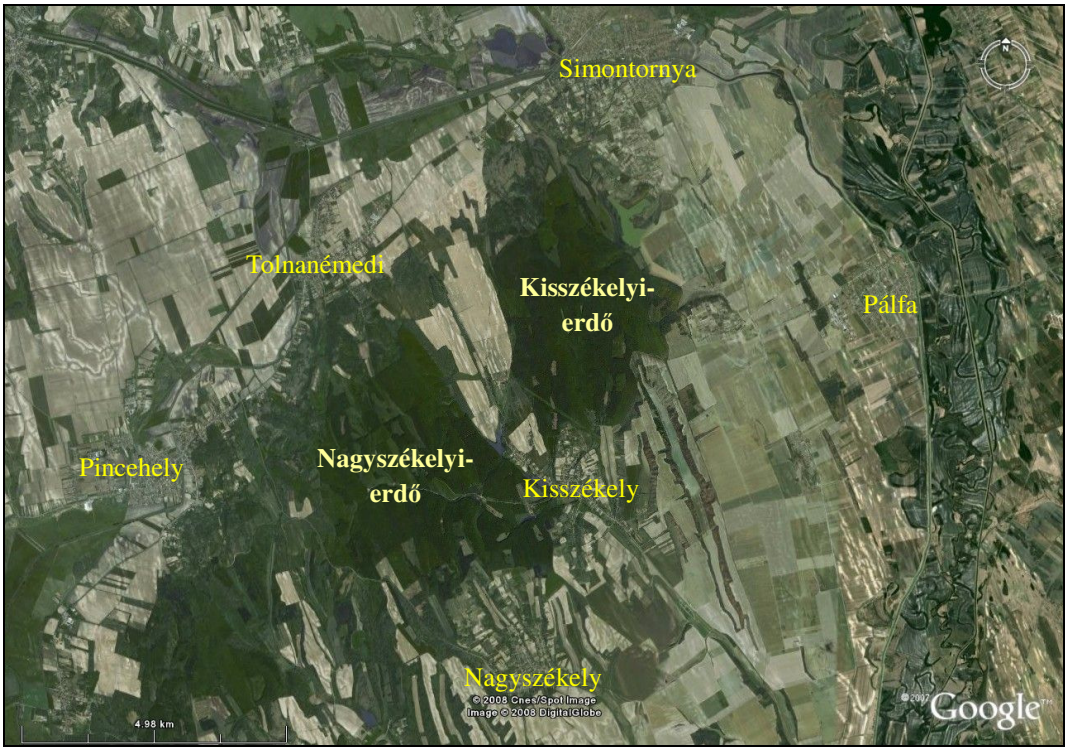

1.3. A Tolnai-hegyhát északi részének jelenkori légifotója. Jól kirajzolódik Kisszékelytől északra a Kisszékelyi-erdő, a falutól nyugatra a Nagyszékelyi-erdő tömbje.

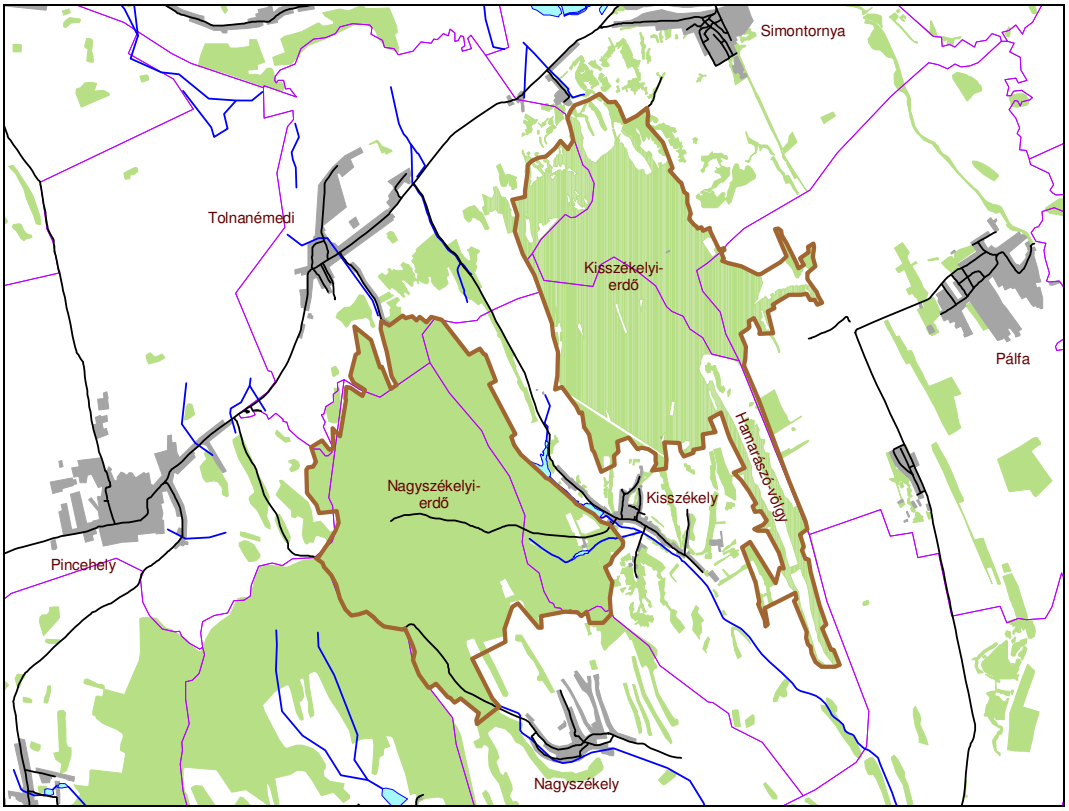

1.4. A nemzeti értéknek javasolt „Kisszékely környéki erdők” lehatárolása (barna színű határvonallal). A terület két egysége: a Nagyszékelyi-erdő és a Kisszékelyi-erdő, utóbbihoz az erdőspusztai maradványokat őrző Hamarászó-völgy csatlakozik.

1.5. Nyílt lösztölgyes erdőfoltok és löszgyepek mozaikja a Hamarászó-völgy nyugatra néző lejtőjén.

1.6. A háttérben nyílt lösztölgyes erdő, előtte lösz sztyepprét tisztása. Ez a mozaik egyedülálló módon őrzi a hazánkra egykor oly jellemző, de mára már nagyon ritkává vált lösz erdőspusztai növényzetet.

1.7. A nyílt lösztölgyesek közötti tisztások a löszpusztagyepek jellemző és ritka fajait őrzik. A védett növények közül a fényképen is látható a *tavaszi hérics*, a *pusztai meténg* és a *sugaras zsoltina*.

1.8. Fajgazdag, természetközeli cseres-tölgyes erdő Kisszékely és Simontornya között.

1.9. Hangulatos cseres-tölgyes erdő a kisszékelyi Hát-út mentén.

1.10. A gyertyános-tölgyes erdők elsősorban a hűvös, nyirkos, mély völgyekben fordulnak elő. A gyertyános-tölgyesek a Tolnai-hegyhát erdeiben elterjedésük határán élnek, ugyanakkor állományaik természetközeli állapotúak, növény-, gomba- és állatfajokban egyaránt rendkívül gazdagok. A fénykép a Nagyszékelyi-erdőben készült.

1.11. Koratavaszi hangulat a gyertyános-tölgyes erdőben. A gyepszintet szőnyegszerűen borítja az *odvas keltike*.

1.11. Ősz a kisszékely északi határában húzódó Babaszó-völgy szép és értékes gyertyános-tölgyes erdejében.

1.12. Égerliget a kisszékelyi Vadkerti-patak völgyében.

2. A Htv. 1. § (1) bekezdés j) pontjának való megfelelést valószínűsítő dokumentumok, támogató és ajánló levelek.

3. A javaslathoz csatolt saját készítésű fényképek és filmek felhasználására vonatkozó hozzájáruló nyilatkozat.

Nyilatkozat

Alulírott Dr. Horváth András (lakcím: 7082 Kisszékely, Szabadság u. 125.) nyilatkozom, hogy a Kisszékelyi Kulturális Egyesület számára átadott saját készítésű fényképek felhasználásához hozzájárulok.

Kisszékely, 2014. december 29.

.....

Dr. Horváth András